

*A változás
állandósága,*

Tartalom

<i>Borsos Balázs</i>	
A csúcstartó – Néhány sor előszó gyanánt egy intézménytörténethez	9
<i>Fodor Pál</i>	
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont rövid története, 2011–2020	13
<i>Szécsényi-Nagy Anna</i>	
Az archeogenetika (régészeti genetika) kibontakozása a tudományos és a közéleti térben: buktatók és lehetőségek	49
<i>Bene László – Schmal Dániel – Szabó Gábor</i>	
A Filozófiai Kutatóintézet kutatásai a 21. század globális kihívásainak tükrében	77
<i>Kecskeméti Gábor</i>	
Az Irodalomtudományi Intézet nemzeti küldetése és tudományirányítási környezete 2012–2025 között	97
<i>Perenyi Monika</i>	
Leletmentés felsőfokon. A Művészettörténeti Intézet a kutatóközpont kötelékében, 2012–2025	137
<i>Landgraf Ildikó – Mészáros Csaba – Vargha Katalin</i>	
A Néprajztudományi Kutatóintézet néprajza. Egy kutatói közösség bemutatása	171
<i>Bollók Ádám – Kulcsár Gabriella</i>	
A régészettudomány egy magyarországi intézményének útjai az elmúlt másfél évtizedben – személyes nézőpontból	201
<i>Fodor Pál – Molnár Antal</i>	
A Történettudományi Intézet és a magyarországi történettudomány, 2012–2025	241
<i>Richter Pál</i>	
Zenetudomány és intézete	273
Szerzőink	305

A régészettudomány egy magyarországi
intézményének útjai az elmúlt másfél évtizedben
– személyes nézőpontból

Bollók Ádám – Kulcsár Gabriella

Bevezetés

Viszonyulásunk az elmúlt korok emberei alkotta tárgyakhoz, az elődeink által emelt, majd idővel az enyészeté lett épületek maradványaihoz hosszú utat járt be attól a premodern szemlélettől, amely főként újrahasznosítható nyersanyagként és a múltból örökölt kuriózumként tekintett ezekre, egészen a 19. században megszülető és azóta is töretlenül változó szaktudományos megközelítések kiteljesedéséig. A szimbolikus gondolkodásra, a jelenségeket önmagukon túlmutató jelentőséggel felruházó képzettársításokra oly fogékony emberi elme a történelem során mindvégig megpróbálta saját jelenéhez kapcsolva értelmezni a letűnt korok emberei és közösségei által hátrahagyott jelenségeket. A lehetőségek tárháza e fiktív valóságok megteremtésére mindvégig szinte végtelen volt. A kapcsolat létrehozásának vágyát egyáltalán nem befolyásolta, hogy a kapcsolódni kívánt múlt valóságos idejű volt-e, avagy a mitikus idő homályába veszett. A régmúlt kézművesei által előállított tárgyak apotropaikus felhasználásához a messzi múltba nyúló eredetük és az emiatt hozzájuk kapcsolt képzetek sokszor elegendő alapot nyújtottak. Az adott földrajzi térben korábban ott élő emberi közösségek által emelt, a sík vidék-ből enyhén kimagasló temetkezési halmok önként kínálták magukat a térség-hez kötő fiktív genealógiák és az ősi jelenlét posztulátumának megalapozásához. Amint a római világra a saját múltjukként tekintő Karoling-kori előkelők és írástudók is ezen az általuk teremtett elképzelt valóság fénytörésén keresztül kötődtek az előttük évszázadokkal létezett és részben éppen a saját elődeik által megdöntött Római Birodalom tárgyi emlékeihez – eredetiben gyűjtve és másolatokként sokszorosítva azokat.

Az egykor élt mesteremberek virtuóz technikai tudását tükröző kuriózumok, a saját múlt gyökereként/eredeteként felmutatott emlékek és helyek, illetve a mágikus világ erejébe bekapcsoló tárgyak iránti érdeklődés a modern világból sem tűnt el. Mindössze új elemként társult ezekhez az a tudományos igényű érdeklődés, amely önmeghatározásaként feladatát az egykori valóság lehetőség szerinti objektív módszerekkel történő feltárásában jelölte meg. Ezen tudományos modernitás előtti viselkedésformák tovább élését ugyanakkor világosan mutatja a legális és illegális műkincspiac töretlen virágzása, a múlthoz valós vagy fiktív szálakkal kapcsolódó/kapcsolt „szent helyeken” a természetfelettivel összeköttetést kereső emberek sokasága, vagy éppen a nemzeti közösségek feltételezett elődeitől ránk maradt tárgyi emlékeket sokak szemében körülengő egyfajta misztikus tisztelet.

Az öndefiníciója szerint egyedül az igazolható tényeken és a megismerésnek a tudományos közösség által elfogadott módszertanán alapuló tudományos feltárás a modernitás előtti attitűdökhöz és múltfelhasználásokhoz képest nem csupán új jelenség, de számos ponton és kényszerű módon kibékíthetetlenül összeütközésbe is kerül az utóbbiakkal. Mint a múlthoz való kapcsolódás minden aspektusa, a tudományos megismerés igénye és az azzal kapcsolatos egyéni és közösségi viszonyulások is az adott társadalmak habitusa által meghatározott jelenségek, így a tudomány és az egyes tudományterületek megítélése a társadalmak változásaival együtt változik. Eszköztárakat pedig – különösen a humán tudományok területén – a társadalmi legitimációjú elméleti-módszertani megközelítések és a technikai lehetőségek együttesen formálják. Különösen így van ez a modern régészettudomány területén, amely az elmúlt egy évszázad folyamán egyre több technológiai eredetű felfedezés alkalmazásában járt élen a humán tudományi szcénában. Ez a folyamat a 21. században szinte követhetetlen üteművé vált, és alapvetően határozza meg a modern régészettudomány eredményeivel és módszereivel legalább lépést tartani kívánó szakmai közösségek és műhelyek feladatait és lehetőségeit, valamint az előttük álló kihívásokat. Nincs ez másként, sőt, fokozottan így van egy olyan korlátozott erőforrásokkal rendelkező tudományos műhely esetében, mint az 1958-ban a Magyar Tudományos Akadémia keretei között létrejött Régészeti Kutatócsoport, majd 1967-től Régészeti Intézet, amely jelenleg – az elmúlt kicsit több mint fél évtized három fenn-

tartóváltása után – 2025. augusztus 1-től az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontjának (továbbiakban kutatóközpont) szervezeti keretei között Régészeti Kutatóintézet (továbbiakban RI) néven működik.

A társadalmi-gazdasági környezet szorításában

Alább következő szubjektív áttekintésünk egyik vezérfonalát is jelentős részben a fentebb röviden érintett ellentmondás határozza meg. Az egyik oldalról egyre több eszköz áll a régészettudomány művelőinek rendelkezésére az előttünk élt egyének és emberi közösségek mindennapjainak korábban elképzelhetetlennek tartott részletességű megismerésére és rekonstrukciójára. Másrészt viszont ezt az egyre több anyagi forrást igénylő feladatot olyan, egyre voluntaristábbá váló társadalmi környezetben kell elvégezni, amely egyéni hiteibe visszafordulva korábban elképzelhetetlen mértékben és sebességgel válik bizalmatlanná a tudományos módszerekkel és a tudomány művelőivel szemben. Természetesen ez a folyamat korántsem a régészettudományt érinti egyedül, és talán nem is azt érinti legsúlyosabban – kellően mély hatással van ugyanakkor az azt művelő szakemberekre és szakmai műhelyekre ahhoz, hogy a szakterületen bekövetkező változásokat alapvetően befolyásolja.

Az elmúlt másfél évtized folyamatainak pontosabb megértése megítélésünk szerint aligha lehetséges anélkül, hogy ne tekintsünk röviden vissza a Magyarországon 1989-ben bekövetkezett rendszerváltozástól induló új korszak során végbement nagy átalakulásokra. Legalább négy olyan nagy hatású folyamat kezdetei datálódhatnak ugyanis az 1990-es évekre, melyek következményei máig alapvetően meghatározzák a régészettudomány előtt álló feladatokat és kihívásokat.

- (1) Az új politikai berendezkedést kísérő gazdasági szerkezetváltáshoz kapcsolódóan tömegével indultak el azok az állami infrastruktúra-fejlesztés, valamint a működő tőke fokozott beáramlása által szükségessé vált nagy felületű régészeti megelőző feltárások, amelyek megvalósítása korábban nem látott méretű feladatok elé állította a magyarországi régészetet. Ez dimenzióváltást hozott mind a meg-

ismert leletanyag méretében, mind pedig a temető- és településfeltárások nyomán látható régészeti jelenségek közötti összefüggések megismerhetőségében. Dimenzióváltást követelt ugyanakkor a feltárást és a feldolgozást végző szakemberektől is, akiknek korábban nagyrészt ismeretlen méretű és összetettségű feladattömeggel kellett a beruházások időbeli szorításában megbirkózniuk. Ezek finanszírozásában érthető okokból a feltárások, a lelőhelyen megmenthető adatok minél teljesebb dokumentálása élvezett elsőbbséget, míg a feldolgozások előrehaladásában az érintett szakembereken kívül már kevesen mutattak érdeklődést.

- (2) A nyugati társadalom- és gazdaságszervezési modelleknek az élet számos területén történt adaptálása a tudomány- és a kultúrafinanszírozást sem kerülte el. Míg a megelőző régészeti feltárások költségét a törvényi szabályozás a beruházókra terhelte, a tudományos célú feltárások – avagy tervásatások – költségeinek a fedezését egyre inkább pályázati forrásból kellett előteremteni. Ennél is átfogóbb kihívást jelentett, hogy az állami tudományfinanszírozási keret bővítésének lehetőségeit mindvégig szűkre szabták az ország gazdasági lehetőségei, így a pályázati formájú kutatástámogatás keretrendszerének megteremtését legalább részben a korábbi intézményfinanszírozástól elvont keretektől lehetett megvalósítani. Ez ugyanakkor egy egyre rövidebb távú tervezhetőséget eredményezett és eredményez a mai napig. A kutatási témákat egyre inkább a nyertes pályázatok témái határozták meg, a magyarországi régészettudomány témaspektruma „pályázatnehézzé” vált. Ezzel párhuzamosan számos részterület finanszírozásának a lehetőségei érzékelhetően beszűkültek. A legátfogóbb változást talán a minden további értékelőmunka alapját jelentő forráskiadó tevékenységre összpontosító feladatok háttérbe szorulása jelentette. Ez a terület az idő előrehaladtával egyre kevésbé látszott versenyképesnek a „cutting edge” kutatásként értékelt témákkal szemben.
- (3) A vasfüggöny leomlásával politikai értelemben szabaddá vált – egyszerre vágyott és elvárt – beilleszkedés a nyugati tudományos világba magával hozta a módszertani megközelítések és a tudományos

kérdésfelvetések nyugati orientációjának előtérbe kerülését. Ez időben nagyjából egybeesett a régészettudományt újabb és újabb technológiai eredetű újításokkal támogató kutatási irányok kiteljesedésének felgyorsulásával. A tudományszak sajátosságainál fogva az élettudományok és az élettelen természettudományok irányába egyaránt nyitott régészetet egyre több művelője kezdte előbb multi- és interdiszciplináris, majd legújabban transzdiszciplináris tudományágnak tekinteni – nemritkán anélkül, hogy e fogalmakat pontosabban definiálták volna. Ezen, a forrásadottságai miatt érthető módon az őskori régészetben induló és onnan a történeti korszakok kutatásába is hamarosan átkerülő összetett kutatási módszertan a korábbiaknál jóval sokrétűbb felkészültséget kíván meg a régésztől is. A napjainkra mindennaposnak számító radiokarbon kormeghatározás, az anyagtudományi elemzések, az izotópos vizsgálatok és az archeogenomikai kutatások régész résztvevői esetében is elvárás a megfelelő együttműködéshez, hogy felhasználói szinten tisztában legyenek az egyes módszerek mibenlétével, az interpretáció lehetőségeivel és korlátaival.

- (4) Bár a szaktudással és a humán értelmiségi szereppel szemben inkább csak a 2000-es évektől vált fokozódóan elutasítóvá a magyar társadalom, a megismerés szakkutatók között elfogadott tudományos módszertanát elvető múltképek szélesebb körű terjedése előtt már a rendszerváltozás által lehetővé tett egyéni és társadalmi szabadságeszmény megnyitotta a kaput. (Bár akkoriban azon elsősorban az ezekre az elképzelésekre különösen fogékonyak léptek át.) A legélesebben ezek a társadalom viszonylag szűk, ám nagyon elkötelezett csoportjai irányából érkező kihívások értelemszerűen a kora középkor és a középkor kutatóit érintették és érintik, de hatásuk alól egyes konkrét kérdések – így az újkőkori tatárlakai leletek, a bronzkori vándorlások vagy éppen a szkíta időszak emlékanyaga – kapcsán az őskori kutatás sem vonhatja ki magát. Átalakult a tudományos kutatásra fordítható költségvetési források összegét kijelölő és elosztó közösségnek a humán tudományos kutatásokkal szemben támasztott elvárásrendszere is: az elitkultúra és a szaktudomány támogatása helyett a hangsúly a közösségteremtőnek látott elképzelések előállí-

tásának ösztönzésére helyeződött át. Az utóbbi 15–20 év társadalmi fejleményei ugyanakkor nem pusztán felgyorsították e folyamatot. Sokkal inkább új dimenzióba emelték e változásokat a kultúra és a humán műveltség értékeinek széles körű megkérdőjelezésével, amely karöltve járt a társadalom által vallott értékfogalomnak a materiális javak előállítására és birtoklására, valamint a technológiai fejlesztések előmozdítására szűkítésével. E szemléletváltás a kulturális javak és a humán tudás előállítását, megőrzését és átadását szolgáló infrastruktúra gyors pusztulását eredményezi, a régészettudományi kutatások értékét is egyre inkább azok közvetlen pénztermelő képességének szemüvegén keresztül tekintve.

A magyarországi régészet az itt röviden érintett négy kihívás közül egyértelműen a harmadikhoz alkalmazkodott a legkönnyebben – talán azért is, mert ez érkezett leginkább a tudományon belülről és a válaszok egy része is annak sajátos keretrendszerén belül bizonyult megfogalmazhatónak.

Amint a hazai régészeti kutatásnak általában, úgy a Régészeti Kutatóintézetnek is az e kihívások körvonalazta erőterben kellett a rendszerváltozás óta eltelt közel 40 és a kutatóközpont létrejötte óta eltelt 14 évben a saját tudományon belüli helyét és megvalósítható kutatási feladatait kijelölnie. Az alábbiakban e folyamatokat kíséreljük meg röviden, 2012-től kezdődően bemutatni. Áttekintésünk már csak a rendelkezésünkre álló terjedelemből igazodva sem törekedhet teljességre. Kiválasztott szempontokra összpontosítunk, vállalva ezzel a szubjektivitást, nem eltekintve természetesen a ki-egyensúlyozottság igényére való törekvéstől.

A Régészeti Kutatóintézet a kutatóközponton belül, 2012–2025

A Régészeti Kutatóintézet alapfeladata nemzetközi szintű kutatások megvalósítása a régészettudomány területén. Kutatóintézetként fontos célja ezek hazai és nemzetközi együttműködésben történő végrehajtása, kutatócsoportok létrehozása. Közhasznú feladata a régészettudomány és az örökségvédelem tudományos stratégiai kérdéseinek szakmai támogatása, módszertanilag

új megoldások alkalmazása és fejlesztése, a tudományos eredmények széles körű közvetítése. Kutatási feladatai mellett az RI számos kutatója vesz részt rendszeresen, illetve meghívott előadóként a magyarországi régészképzésben oktatóként, doktori iskolákban. Az RI hagyományosan aktív szerepet vállal a hazai szakmai testületek és bizottságok munkájában, valamint törekszik növekvő súllyal jelen lenni a nemzetközi szintén is.

Az RI kutatási súlypontjai jelenleg a Kárpát-medence elmúlt tizenkétezer éves történetének vizsgálata során a mezolitikumtól, illetve az élelemtermelő földművelő közösségek kialakulásától egészen a kora újkorig terjednek, tekintettel a szomszédos és távolabbi földrajzi régiókra is. Ezekben belül folyamatosan bővül egy-egy régió, nemzetközi jelentőségű lelőhely széles módszertani alapú feldolgozása archeometriai, biorégészeti vizsgálatok alkalmazásával, környezetrégészeti, településhálózati és régészeti topográfiai módszerek bevonásával. A komplex hátterű kutatások mellett hosszú távú stratégiai cél a kutatási adatok vizualizációjának adatbázisalapú fejlesztése és elemzése, valamint a modern topográfiai módszertan bővítése új technológiák adaptálásával és régészeti-örökségvédelmi irányú fejlesztésével.

Ezen átfogó tematikán belül a kutatás a 2025. év végi állapot szerint 5 nagyobb súlypont köré csoportosul (lásd a következő alfejezetben). A régió történetének szakszerű feltárása egyben elképzelhetetlen az azt a környező térségekkel összekötő kapcsolatrendszerek vizsgálata nélkül. A Kárpát-medence az elmúlt évezredek során Eurázsia három nagy kulturális zónájának (Délkelet-Európa és a Földközi-tenger keleti medencéje, Közép- és Nyugat-Európa, az eurázsiai sztyepprégió) találkozási pontját képezte. Az itt élt emberi közösségek életére és anyagi kultúrájára hatást gyakorló folyamatok csak e három nagy történeti térség együttes elemzésével értelmezhetők.

Az RI közel hetvenéves fennállása alatt számos korszakot élt meg. A Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt 1958-ban létrehozott Régészeti Kutatócsoport 1967-ben alakult intézetté, majd 2012-ben az MTA kutatóhálózatának belső átalakításával a Bölcsészettudományi Kutatóközpont része lett. 2019 őszén az MTA teljes kutatóhálózata először az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH), 2023. szeptember 1-től a Magyar Kutatási Hálózat, majd HUN-REN néven működött tovább. 2025. augusztus 1-től a négy humán és társadalomtudományi kutatóközpont az Eötvös Loránd Tudo-

mányegyetem önálló kutatóközpontjaiként működnek, ezek között az új megnevezésű Humán Tudományok Kutatóközpontja kilenc tagintézetének egyike a Régészeti Kutatóintézet. E változások – különösen az elmúlt egy évtizedben – a kutatandó témák spektrumával kapcsolatos elvárásokat is érintették, annak folyamatos finomhangolását igényelték.

Áttekintésünk kezdőpontja 2012, az MTA kutatóintézeti rendszerének átszervezése. Ekkor a humán tudományok területén hét korábban önálló kutatóintézetet, köztük az RI-t is, összevonták a Bölcsészettudományi Kutatóközpontba. Ezzel a lépéssel az érintett intézetek jogi és pénzügyi függetlensége megszűnt, a gazdasági kérdések a kutatóközpont szintjén dőlnek el, ami döntő hatással van az RI stratégiai tervezési lehetőségeire.

Az RI irányítását a kutatóközpont létrejöttét követő évben az intézetet 1994 óta vezető igazgató, Bálint Csanád, az MTA rendes tagja látta el, az igazgatóhelyettesek Bondár Mária és Bánffy Eszter voltak. 2013. január 1. és 2021. június 30. között az RI igazgatójává Benkő Eleket, az MTA rendes tagját választották; az igazgatóhelyettes Kovács Gyöngyi, a tudományos titkár Oross Krisztián lett. Ez a változás magával hozta a korábbi irányvonalak folytatása mellett a kutatóközponton belüli új koncepció kidolgozását is. Kiemelt törekvés volt az RI kutatási irányainak újragondolása, a tudományos profil megerősítése, a hazai régészettudományi és örökségvédelmi intézményekkel való partnerségi kapcsolatok kibővítése és támogatása, a nemzetközi szintű hazai kezdeményezésű kutatások új együttműködési alapokra helyezése, valamint a kutatóközponton belüli diszciplináris önállóság megőrzése.

Az RI székhelye 1958. évi alapítása óta a budai Várnegyedben található Uri utca 49. alatt volt. Az intézet kötődéseit is alapvetően meghatározta a hely, az épület műemléki jellege és az évtizedek során kialakított kutatási infrastruktúrája (restaurátor-, grafikai és fotóműhely, adattár, laborok, köztük a 2000-es évek elején megépített első archeogenetikai labor). 2016. december végén hosszabb előkészületek után, alig néhány hét alatt költözött át az RI új helyére, a IX. kerületi Tóth Kálmán utcában található MTA Humán Tudományok Kutatóháza modern épületébe. Az intézet akkori vezetése Benkő Elek irányításával, Mende Balázs Gusztáv kiemelkedően aktív részvételével olyan modern kutatóintézet megalkotásán dolgozott, ahol a korszerű, ronszolásmentes lelőhelyfelderítéstől (geofizika, talajradar, drón), a régészeti

ásatástól a leletfeldolgozáson át (lelettisztítás, kerámia- és fémrestaurálás, fotó, grafika), a modern tárgydiagnosztika (röntgen, endoszkóp, mikroszkóp, 3D szkennerek), a bioantropológia, az archeozoológia, az archeogenetikai vizsgálatok, a korszerű digitalizáció felé induló adattár eszközparkja és szakemberei is rendelkezésre állnak.

Az RI fennállásának során az elérhető anyagi források jelentette keretek között mindvégig törekedett a régészeti kutatásokat lehetőség szerint minél tágabb módszertani keretrendszerben végezni és ezzel a magyarországi régészeti kutatáson belül egyéni kutatási profilt építeni. Ennek értelmében az elnyert pályázati forrásokból folyamatosan fejlesztette saját infrastruktúráját. Erre az elmúlt három évtizedben elsősorban az MTA által meghirdetett pályázatokon elnyert támogatások biztosítottak lehetőséget. Ez a helyzet a kutatási hálózatnak az MTA-ról történt leválasztásáig (2019. augusztus 31.) állt fenn; azóta a meglévő infrastruktúra pusztá fenntartása is jelentős kihívást jelent. A legjelentősebb összegű, nemzetközi szinten is kiemelkedő fejlesztést kétségkívül az Archaeogenetikai Laboratórium létrehozása jelentette Bálint Csanád igazgatósága idején, 2001 és 2003 között (*lásd Szécsényi-Nagy Anna tanulmányát a jelen kötetben*), amelyet a 2010-es évek második felében a roncsolásmentes eszközpark kialakítása követett, Benkő Elek vezetésével.

2019 szeptemberétől, az MTA intézethálózatának átalakítását követően, immár az akkor újonnan alapított Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) keretében több fontos változás történt az RI-ben, amint a 2020-as Covid-19 év is kihívások elé állított mindenkit. Az ELKH elnöki döntése alapján az RI által 2003-ban alapított Archaeogenetikai Laboratórium 2021. március 2-ával önálló intézetté vált, és jelenleg ELTE HTK Archeogenomikai Intézetként működik. Az RI szempontjából ez a mintegy két évtizedes – mind a humán erőforrásba, mind a kutatási infrastruktúrába való jelentős – befektetés után, komoly törést okozott a projektek szinergiáiban, a kutatók számában, valamint a kutatási témák, az infrastrukturális létesítmények és a kutatási eredmények terén egyaránt. Az ELKH által megszabott változások után az RI vezetése ugyancsak módosult, 2021. július 1-jétől az intézetet Kulcsár Gabriella vezeti, a vezetőségben igazgatóhelyettesként Zatykó Csilla, 2025. április 1-től Marton Tibor, tudományos titkárként Masek Zsófia (távollétében 2022–2024 között Kovács Bianka Gina) vesz részt.

Az MTA-ról történt 2019. évi leválasztás után az új fenntartó által kialakított finanszírozási struktúra és az archeogenomikai kutatások önálló intézetbe szervezése nyomán szükségessé vált az RI kutatási profiljának felülvizsgálata, a meglévő kutatási irányok átrendezése. Ennek eredményeként az addigi öt témacsoport (Ősrégészeti, Ókori és népvándorlás kori régészeti, Honfoglalás kori, középkori és kora újkori régészeti, Bioarcheológiai és környezetrégészeti, valamint Dokumentációs és műtárgyvédelmi) helyett hármas osztályszerkezet alakult ki: az Ősrégészeti és a Történeti Korok Régészete Osztály mellett a kutatások háttérét biztosító Régészeti Örökség és Módszertan Osztály létrehozásával – jelenlegi osztályvezetők: Marton Tibor, Bollók Ádám és Horváth Friderika. Az RI kutatási profiljának átgondolását várták el az ELKH, majd a Magyar Kutatási Hálózat, HUN-REN felé évente benyújtott és elbírált kutatási stratégiai koncepciók és kutatási tématervek is.

A Magyar Tudományos Akadémia 2021-ben kezdeményezte az „MTA Kiváló Kutatóhely” minősítés létrehozását, melyet azoknak a kutatóintézeteknek ítélnék oda, amelyek kiemelkedően magas színvonalú kutatási tevékenységet folytatnak a magyar tudományos életben, elismerésként magas színvonalú kutatási munkájukért, valamint tudományos teljesítményük nemzetközi színvonalú értékelése érdekében. Az RI korábbi tevékenysége nyomán elnyerte a „MTA Kiváló Kutatóhely” státuszt, amely 2027-ig érvényes. Magyarországon jelenleg ezzel az ELTE BTK Régészettudományi Intézet rendelkezik még a régészettudomány területén.

Az RI a kutatóközpont kisebb létszámú kutatóintézetei közé tartozik. Hagyományosan a jól képzett kutató és nem kutató munkatársak szoros együttműködései nyomán születnek meg az eredményeink széles körű hazai és nemzetközi kooperációkban. 2025 végén 21 teljes állású kutató (ebből 1 DSc, 17 PhD, 2 PhD-hallgató, 1 MA), 4 részállásos kutató (1 akadémikus, 1 DSc, 2 PhD), 4 projekten levő kutató (1 DSc, 3 PhD). Nyugdíjas kollégáink közül ketten akadémikus professor emeritusként, ketten jelenleg is projektvezetőként (1 DSc, 1 PhD), valamint hatan (4 DSc, 2 PhD) aktív kutatómunkát végző, publikáló kollégaként kapcsolódnak hozzánk. Egykori, már máshol alkalmazásban álló kollégáink sokszor vesznek részt külső munkatársként a projektjeinkben. Emellett egy-egy kutatási asszisztens és kutató-restaurátor, három-három grafikus, adattáros és könyvtáros munkatársunk

segíti munkánkat. 2012–2025 között választották Benkő Eleket (2016) és Vida Tivadart (2025) az MTA akadémikus tagjainak sorába, négyen nyerték el az MTA doktora címet (Szőke Béla Miklós 2013, Takács Miklós 2014, Vida Tivadar 2018, Bondár Mária 2022), Kiss Viktória 2025-ben nyújtotta be pályázatát, és több mint 15 PhD-dolgozat került megvédésre.

Az RI kutatási tevékenységét könyvtár és alapvető informatikai infrastruktúra, valamint három jelentős kutatási infrastruktúra segíti. Ezek karbantartása, fejlesztése és professzionális technikai támogatása állandó kihívást jelent.

Az RI közfeladatai közé tartozik az alapítás óta folyamatosan bővülő *Régészeti Adattár* adatállományainak rendszerezése, tárolása, nyilvántartása, digitalizációja és rendelkezésre bocsátása a kutatók számára. Darázs Beatrix évtizedes munkája után a gyűjtemény vezetője, valamint a digitális kor követelményeinek megfelelő megújítás koncepciójának kidolgozója és motorja 2021 óta Horváth Friderika. Az Adattár fő feladata az RI munkatársainak kutatási tevékenysége során keletkezett és ahhoz kapcsolódó dokumentumok gyűjtése és hosszú távú megőrzése, valamint a dokumentumokhoz való kutatási hozzáférés biztosítása. Az Adattár jelenlegi fő tevékenysége és egyben kihívása az analóg formátumban tárolt hatalmas mennyiségű adat teljes digitalizálása és repozitálása.

Az elmúlt évtizedben az archeogenetika melletti fő infrastrukturális fejlesztés a *roncsolásmentes lelőhely- és tárgydiagnosztikai eszközpark* kialakítása, a kapcsolódó informatikai háttér megteremtése és szakemberek alkalmazása volt. Serlegi Gábor és Vágvölgyi Bence indulást meghatározó munkái után a jelenlegi munkacsoport Berta Adrián vezetésével, Ekrik Ákos intenzív közreműködésével mind a roncsolásmentes technológia alkalmazásában, mind az eredmények tudományos elemzésében rendkívül kompetens, az intézet vezetésének támogatásával az eszközpark fejlesztéséért is sokat tesz. A tárgydiagnosztika területén jelenleg Mitscenkov-Horváth Eszter vezetésével folynak nagy felbontású mikroszkópos tárgyvizsgálatok. Az infrastruktúra hosszú távú fenntarthatósága a berendezések folyamatos fejlesztésével és a munkatársak számára szükséges képzéssel biztosítható. Ehhez kapcsolódik az MI technológiák alkalmazásának egyre növekvő ütemű bevonása.

Az RI további fontos kutatástámogató infrastruktúrája a *restaurátor és grafikai műhely*. A saját ásatási projektek nagyságrendjének az elmúlt évtized-

beni jelentős csökkenésével az itt zajló munka is átalakult. Jelenleg Gucsi László kutató-restaurátorként a közepes méretű restaurálási feladatok elvégzése mellett egyre inkább a terepi munkákhoz és a kísérleti régészeti és kutatási projektekhez járul aktívan hozzá saját kutatási portfóliójával. Grafikai műhelyünk munkatársai, Mészáros Nóra, Réti Zsolt és Varga Zsóka jártasak a különféle grafikai, térinformatikai és 3D programok használatában, amelyekkel vizuális anyagokat hoznak létre az RI kutatási projektjeihez kapcsolódan. Szakértelmükkel, köztük Mészáros Nóra építészmérnöki mesterdiplomájával, a tudományos projektekhez is hozzájárulnak, valamint a kiadványok és kiállítások szervezésében és rendezésében is aktív kreatív szerepet vállalnak.

Az RI folyóiratának első száma 1970-ben jelent meg, 1986 óta *Antaeus* néven érhető el. A megjelentetését lehetővé tevő anyagi források hiánya miatt a 2010–2015 közötti többéves kihagyás utáni újraindítása az MTA és Benkő Elek igazgatói támogatásával történt meg 2015-ben. Az elmúlt évtizedben 7 szám jelent meg; a 35–36. számoktól kezdve a folyóirat tematikus tartalmak közlése irányába mozdult el. Az RI hagyományosan aktív a magyar régészet-tudomány folyóiratainak szerkesztésben (*Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*; *Archaeologiai Értesítő*), az *Acta Archaeologica* főszerkesztői feladatait a teljes időszakban Benkő Elek látta el.

Az RI monográfia-sorozata 1986-tól a Bálint Csanád által alapított *Varia Archaeologica Hungarica* volt. A sorozatban a 2010-es évek elejéig viszonylag rendszeresen jelentek meg kötetek, az utolsó, a 31. 2019-ben látott napvilágot. Az intézet könyvkiadása egy egységes megjelenésű, de sorozatba formálisan nem rendeződő, Benkő Elek és Kovács Gyöngyi tervei alapján megvalósult kötetsorozattal folytatódott. Az Archaeolingua Kiadóval közösen kiadott sorozatként indult 2016-ban a *Hereditas Archaeologica Hungaricae*, Benkő Elek, Jerem Erzsébet, Kovács Gyöngyi és Laszlovszky József szerkesztésében, melynek eddig 5 kötete látott napvilágot magyar és angol nyelven. A korábban az OTKA, majd 2023-tól az ELKH, illetve a HUN-REN által finanszírozott projekt keretében folytatódott és megújult a népvándorlás kori régészeti leletkorpuszok kiadása, hagyományos és online közzététele. Hazai intézmények (együttműködő partnerek: az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Szegedi Tudományegyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum, továbbá a leletanyagokat őrző intézmények és a korszak elismert kutatói) közötti

széles körű együttműködésben készülnek a *Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei*, valamint a *Monumenta Avarorum Archaeologica*, a *Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae* és az újonnan indult *Monumenta Archaeologica Barbarorum inter Pannoniam Daciamque* korpusz-sorozatok, melyek kiadásának fő szervezői Vida Tivadar és Révész László. 2026-ban indul útjára a bronzkori kutatásokhoz kapcsolódóan az MTA–ELTE HTK Lendület Bázis kutatócsoport kezdeményezésére az RI új ősrégészeti sorozata: a *BASES-sorozat*.

Az RI igazgatói és az egyes korszakokkal foglalkozó szakemberei nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy az intézet meghatározó kutatóegységiségi előtt köszöntő kötetekkel tisztelegjenek kerek évfordulóik alkalmából: így Bálint Csanád 70. (2016), Török László 75. (2018), Vaday Andrea 75. (2022), Benkő Elek 70. (2024) születésnapján. 2017-ben Holl Imre emlékére született egy kötet, emellett előadóülésekkel, kiállításokkal emlékezünk meghatározó kollégáink születésének 100. évfordulóira, így 2018-ban Kutzián Ida és Patek Erzsébet, 2024-ben Holl Imre, 2026-ban Bökönyi Sándor tevékenységére.

A Régészeti Kutatóintézet kutatásainak főbb irányai és eredményei 2012–2025 között

Az RI fennállásának első évtizedeiben törekedett a Kárpát-medence valamennyi nagy régészeti korszakának aktív kutatására. Az 1990-es évektől ez a fent röviden bemutatott nagy strukturális változások miatt egyre kevésbé volt megvalósítható. A kutatási források pályázati alapra helyezése, a multidiszciplináris megközelítés mindennapossá válása és a nagy felületű feltárások elterjedése egyaránt a projektalapú munkaszervezést és a kutatócsoportban történő kutatási tevékenységet tette szükségessé. A kutatók kutatócsoportba szerveződése a vizsgált témaspektrum szűkülését eredményezte, amely kijelölte az RI keretében eredményesen művelhető kutatási súlypontokat. Ezekben belül a szűkebb témák közötti hangsúlyeltolódásokat elsősorban a pályázati sikeresség befolyásolta.

Az RI kutatásainak az elérhető források kijelölte kereteken belüli tervezettségét és koordináltságát jelzi a hazai és a nemzetközi régészetben egyaránt

fajsúlyos kutatási irányok hosszú távú folyamatossága és a megvalósításukhoz alkalmazott módszertani bázis állandó megújítása. Így folytatódott több olyan kiemelt jelentőségű, tudományos tervásatás keretében indult, hosszú távú kutatási projekt, melyek kezdetei az RI önállóságának évtizedeire nyúlnak vissza (pilisi, zalavári és csókakői kutatások, régészeti topográfiai vállalkozások, leletkorpuszok kiadása). Meghatározó szerep jutott a nagy infrastrukturális beruházásokhoz kapcsolódó feltárásokon előkerült lelőhelyek régészeti és multidiszciplináris feldolgozásainak is, melyek számottevő részének feltárásában az RI munkatársai vezető szerepet vittek, és amelyek meghatározó kutatások megalapozóivá váltak. E hatalmas méretű leletanyagok feldolgozása egyedül a régész szakemberek hosszú távú elköteleződésével lehetséges, amelyre elsősorban az egyetemi kutatóhelyek és a kutatási feladatoknak dedikált kutatóintézetek kínálnak lehetőséget. E régészeti alapfeldolgozások hiányában ezek a lelőhelyek nem válhatnak a korszakra vonatkozó komplex feldolgozások alappilléreivé, valamint hazai és nemzetközi pályázatok résztvevőivé.

A széles körű együttműködésben zajló projektek nem pusztán a természet-tudomány módszereinek és eredményeinek felhasználásával új távlatokat nyitó, mára transzdiszciplináris területté váló régészettudomány finanszírozásához nélkülözhetetlenek. A nemzetközi projektekben való jelenlét olyan tudástranszfer lehetőségét is segíti, amely biztosítja az elért kutatási eredmények nemzetközi színvonalát és hatását, az RI kutatói nemzetközi beágyazottságát és az RI hazai kompetencia-központként való működését számos területen (például abszolút kronológia).

Azáltal, hogy az elmúlt évtizedekben a régészettudomány egy tudományterületeken átívelő módszertant alkalmazó, összegző tudományággá vált, számos új dimenzió is megnyílt a művelői előtt. A régészet, a biorégészet, az archeometria, valamint az örökség-, a történet-, a nyelv-, a környezet- és a földtudományok között a régészeti-történeti kérdések vizsgálata során egyre inkább feloldódnak a határvonalak. A kutatók egyre szorosabb együttműködésekben munkálkodnak azon, hogy megértsék a korai társadalmak létrejöttét, fejlődésüket, a népeiségek mikro- és makroszintű történeti folyamatait. Az összetett tudományos programok kutatási adatok nagy mennyiségét és széles tárházát hozzák magukkal, melyek rendszerszintű kezelése, tárolása, majd új, modellalapú értelmezési keretekbe helyezése a régészettudomány

egyik legfontosabb kihívása napjainkban. A szakterület előtt álló új tudományos dimenziókra jellemző, hogy korunk olyan nagy kérdéseinek feltérképezésében, mint például az emberi közösségek szerepének megértése a Föld ökoszisztémájának átalakulásában, milyen fontos szerep hárul a humán és társadalomtudományokra, így a régészetre is. A szórványos, illetve más-más területekre vonatkozó forrásokat a régészet összefüggő adatsorokkal képes kiegészíteni, információt szolgáltatva a klímaváltozás okaira és ciklusaira, az erdőgazdálkodás és a gabonatermesztés kezdeteire és elterjedésére, az állatok háziásításának folyamatára, a bányászat és a vízgazdálkodás részleteire vonatkozóan, feltérképezve az emberi közösségek alkalmazkodását a változó körülményekhez.

A hagyományos kutatási feladatok magas minőségű megvalósítása, a tudományterület előtt álló új feladatokhoz történő alkalmazkodás igénye és az elmúlt évtized fenntartóváltásai az utóbbi években a vizsgált tudományos kérdések többszöri átgondolására készítették az RI vezetését, melynek során a legfontosabb szempont mindvégig a minőségi kutatás igényének fenntartása volt. 2012 és 2019 között a kutatásokat meghatározó belső szerkezet és működés nagyjából állandó volt, melyet az MTA irányítási modellje biztosított. 2020/2021 fordulójától az ELKH elvárásaihoz igazodva a tudományos munka két kutatási stratégiai koncepció mentén zajlott, melyek alapvetően lefedték az aktuális és tervezett kutatási irányokat: (1) Kultúrák, közösségek és népek a Kárpát-medencében az őskortól a kora újkorig és (2) Környezet és társadalom a Kárpát-medencében az őskortól a kora újkorig – település, táj, erőforrások, hálózatok. Kulcsár Gabriella igazgatósága idején az eredeti tervek szerint 2021 és 2026 között életben lévő két stratégiai irányt a HUN-REN elvárásai mentén a társadalmi kérdésekre jobban reflektáló megfogalmazásban újra kellett alkotni:

- (I) Krízisek, fordulópontok, túlélési stratégiák az elmúlt 12 ezer évben – Évezredek válasza a környezeti és társadalmi kihívásokra;
- (II) Digitális adatok integrációja – Kutatási erőforrások hasznosítása és a „Magyarország Digitális Régészeti Atlasza” vállalkozás fejlesztése.

Ezekben belül öt nagyobb kutatási téma került kialakításra:

- (1) Korai földművelő társadalmak kialakulása és megszilárdulása: a neolitizáció folyamata a Kr. e. 6–5. évezredi Kárpát-medencében.
- (2) A késő rézkor és bronzkor társadalmi-gazdasági stratégiái a Kárpát-medencében (Kr. e. 4–2. évezred).
- (3) Két világ határán: Róma és a nagy népvándorlás népei.
- (4) Központ és hátszág: kolostorok, várak, települések a középkori Kárpát-medencében.
- (5) Kutatási erőforrások hasznosítása a Kárpát-medence mikro- és makrotörténeti összefüggéseinek feltárásában.

A Kárpát-medencei emberi közösségek elmúlt 12 ezer évének régészeti kutatását elsősorban a régészettudomány egységes feltárási és feldolgozási módszertana kötötte és köti össze, melyeken belül a prehistorikus, illetve a protohistorikus és historikus korszakok vizsgálata bizonyos megközelítésekben eltéréseket mutat. Ez a különbség az RI kutatási struktúrájában az intézet alapítása óta leképeződött. A korszakokon leginkább átívelő területet a régészeti topográfiai kutatások jelentették, melyeket az egységes módszertan kapcsolott össze.

Benkő Elek igazgatói programjának kiemelt eleme volt az RI-ben évtizedes hagyománnyal rendelkező *Magyarország Régészeti Topográfiája* sorozat elkészítéséhez végzett kutatások modern szemléletű folytatása és módszertani megújítása. Ennek érdekében Bondár Máriával a teljes hazai szakmát felölelő konferenciát szerveztek az aktuális helyzet felmérésére és a módszertani irányok bemutatására (2015), melynek előadásai külön kötetben jelentek meg (2017). Az RI, a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke és a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum együttműködésében, az RI szakemberei többségének részvételével, Berta Adrián irányításával 2022-ben jelent meg a Hódmezővásárhely északi határát feldolgozó munka az MRT sorozat 12. köteteként. Célzott régészeti topográfiai fókusszal elkészült a Pest megye középkori és török kori várait és erősségeit bemutató kötet, illetve befejezés előtt áll a Székesfehérvár középkori topográfiáját összegző nagy vállalkozás *(lásd alább)*.

Az elmúlt évtized *ősrégészeti kutatásainak* központjában az időrendi kérdések természettudományos megközelítése, a megtelepedési stratégiák, a kerámiastílusok, technológiai innovációk értelmezése, a bioarcheológiai módszerekkel is vizsgálható vándorlások és életmód, az európai léptékű és regionális kapcsolatrendszerek, a társadalmi és gazdasági rendszerek komplex elemzése állt. Európa benépesülésének folyamataira keressük a választ a Kr. e. 6–1. évezred időszakában (a neolitikumtól a vaskorig), nagy figyelemmel e több ezer éves korszak világtörténelmi jelentőségű fordulópontjaira (mint például az élelemtermelés kezdeteire, a kocsi megjelenésére, a ló háziasítására, a textilművesség szempontjából fontos juhtenyésztés kérdésére, a hitvilág és a társadalmi rétegződés kérdéseire stb.), továbbá a Kárpát-medence, azon belül különösen a mai Magyarország területének az őskor óta betöltött kulcsszerepére a különféle eredetű civilizációk között.

A Kr. e. 6–5. évezredet, *vagyis az újkőkort* érintő kutatások középpontjában a Balkán és Közép-Európa között átmeneti kulturális zónát képező Dél-Dunántúl és a kapcsolódó Kalocsai Sárköz komplex tanulmányozása állt. A 2000-es évek elejének nagyberuházásokhoz kapcsolódó feltárásain a korszak európai jelentőségű települései és temetkezései is napvilágra kerültek, így a Balaton déli partján az M7 autópálya nyomvonalán Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő (2000–2003, 2006), majd a Délkelet-Dunántúlon az M6 nyomvonalon (Alsónyék–Bátaszék [2006–2009], Tolna-Mözs, Szederkény-Kukorica-dűlő). Ezek tudományos feldolgozása számos új kutatást hívott életre és megteremtette a lehetőségét annak, hogy nemzetközi projektek meghatározó részeit alkothassák. Régészeti és biorégészeti vonalon is PhD-dolgozatok sora kapcsolódott hozzájuk: Köhler Kitty (2013), Oross Krisztián (2013), Szécsényi-Nagy Anna (2015), Marton Tibor (2016), Oszás Anett (2020), Jakucs János (2025) disszertációja, valamint egy kötetsorozat (*Confinia et Horizontes*), számtalan tanulmány a világ vezető szakfolyóirataiban, konferenciák, hazai és nemzetközi kiállítások. Az újkőkori Alsónyék-projekt a Shanghai Archaeology Forumon 2017-ben bekerült a világ 10 legjelentősebb *Field Discovery* projektje közé.

Az Alsónyék–Bátaszéken feltárt több korszakon átívelő lelőhelykomplexum – melyet gazdagsága, feltártságának mértéke és tágabb környezetének régészeti jelentősége európai léptékben is kiemeli – tekintélyes mennyiségű

kutatási adatának rendszerezése folyamatos és jól szervezett, több tudományterületet összekapcsoló munkát követelt meg hazai és nemzetközi együttműködésekben. Úttörő vállalkozás volt a *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (DFG) támogatásával, a mainzi Johannes Gutenberg Egyetemmél közösen folytatott bioarcheológiai program (2010–2015), melyben az intézet koordinálásával 685 Kárpát-medencei újkőkori csontvázból vett minta archeogenetikai, izotópgeokémiai és abszolút kronológiai módszerekkel való elemzése új távlatokat nyitott a térség és a korszak kutatásában. Alsónyék–Bátaszék, valamint a Kárpát-medence nyugati részén található számos további lelőhely, köztük a dél-dunántúli lelőhelyek minél teljesebb abszolút kronológiai keltezése a *European Research Council* (ERC) által támogatott, a Cardiffi Egyetem és az *English Heritage* által koordinált európai kutatási programban valósult meg (2012–2017). Az ebben való részvétel által az RI az abszolút kronológiai kutatások egyik fontos magyarországi helyszíne lett. További DFG- és ERC-programok keretében az újkőkor élelemtermelési és táplálkozási szokásait vizsgálták természettudományos módszerekkel, a korai földművelő közösségekhez kapcsolható tejfogyasztás és a tejtermékek elterjedése, a laktóztolerancia és a szarvasmarhatartás szezonálisának témáiban. Ezek máig hatóan nagy volumenű vállalkozások és további feladatot jelentenek, az adatok feldolgozása mindmáig nem ért véget. Így folyamatban van a feltárt települések építészeti maradványainak matematikai alapú leírása és rekonstruktív elemzése Osztás Anett Bolyai János kutatási ösztöndíja (2020–2022, 2024–) keretében és a lelőhelyen előkerült egyes tárgycsoportok, köztük a csiszolt kőeszközök, valamint a réz ékszerek nyersanyagvizsgálata NKFI-programokban való részvétellel.

A vizsgált időszak településszerkezeteinek első tanulmányozását többek között a frankfurti *Deutsches Archäologisches Institut, Römisch-Germanische Kommission* (RGK) munkatársaival együttműködésben végzett geofizikai felmérések tették lehetővé. Az RGK-val való szoros együttműködést az is támogatta, hogy az intézmény igazgatója 2013-tól egy évtizeden át Bánffy Eszter volt, aki eközben a magyarországi kutatásaitól sem szakadt el, többek között 2016-ban létrehozva a Német Régészeti Intézet budapesti kutatóhelyét az RI-ben (*DAI RGK Deutsche Forschungsstelle Budapest*).

Mindezekkel párhuzamosan a balatonszárszói kutatásokhoz kapcsolódóan egy hosszú távon és tudatosan felépített projekt következő lépéseként 2015–2019 között Oross Krisztián vezetésével új NKFI-OTKA-program indult a Balkán és Közép-Európa közötti kapcsolatokban kulcsszerepet játszó Délkelet-Dunántúl kutatására, mely intenzív lelőhelyfelderítéssel, feltárással, abszolút kronológiai elemzésekkel egymással összevethető településtörténeti modelleket hozott létre három földrajzilag és kulturálisan is eltérő mikro-régióban a mai Baranya, Somogy és Tolna megye területén. A Kr. e. 6. évezred-i közösségeket vizsgáló kutatás 2020–2025 között egy újabb NKFIH által támogatott kutatási program köré csoportosult Marton Tibor irányításával, Jakucs János, valamint Gucsi László részvételével, mely a kerámiakészítés stilisztikai és technológiai kérdéseiből kiindulva újszerűen elemezte a korszak közösségeinek interregionális kapcsolatrendszeit, identitását, technológiai fejlődését. Ezzel párhuzamosan az RI építész-grafikus és régész kollégáinak együttműködésében komoly újkőkori házrekonstrukciós projekt valósult meg. A továbblépés lehetőségét újabb projektek (ERC, NKKP) teremthetik meg.

A késő rézkor a Kr. e. 4. évezred második felében létrejött, máig élő innovációk (például kerék, kocsi, az állatok tudatos tenyésztése, új fémfeldolgozási módszerek) megjelenésével jellemezhető. A Kárpát-medence ezen időszakának megismeréséhez jelentős mértékben járultak hozzá az elmúlt évtized során az RI-ben végzett kutatások. Bondár Mária számos tanulmány mellett magyar és angol nyelven egyaránt elérhető kismonográfiákban foglalta össze a korszak innovációit jelentő kocsi (2012) és a fémművesség (2019) emlékeit, utóbbit sikeres MTA doktora pályázat keretében is (2021). Ezzel párhuzamosan készült el sorozatban – OTKA-támogatásokkal – három jelentős késő rézkori temető feldolgozása: Budakalász-Luppa csárda (2009), Pilismarót-Basaharc (2015), Balatonszentgyörgy (2022). Utóbbi immár egy 2018–2023 között megvalósult NKFI-projekt keretében, mely a korszak sokszínű temetkezéseit gyűjtötte egybe és összetett, biorégészeti módszertannal kibővíült elemzésekkel abszolút kronológiai keretrendszerben vizsgálta azokat. A kutatások eredményeit számos tanulmány mellett összefoglaló monográfiában adták ki (2023), a kutatási adatkészletet pedig új kezdeményezésként a hosszú távú megőrzés és disszemináció céljából repozitóriumban

is elhelyezték (2024). A kutatások során sokirányú kapcsolatrendszerrel és eltérő gyökerekkel bíró közösségekre utaló bizonyítékokat tártak fel, amelyek a korszakban végbement gyökeres változásokat fémjelzik.

Az RI által végzett nagy felületű feltárások között az egyik kiemelkedő több korszakos őskori lelőhely Balatonőszöd-Temetői dűlő (2001–2002) volt, jelentős késő rézkori megtelepedéssel, melynek széles körű feldolgozása szintén OTKA támogatással, Horváth Tünde vezetésével valósult meg, számos tanulmány és kismonográfia mellett magyar (2012) és angol (2014) nyelvű kötetekben. Emellett elkezdődött a Kr. e. 4/3. évezred fordulóján kelet felől az Alföldre érkező, földhalmok (kurgánok) alatt temetkező közösségek komplex vizsgálata, abszolút kronológiai keltezése (2012), mely Ecsedy István munkái (1979) után újraindította az eurázsiai léptékben is jelentős téma kutatását. Ehhez további környezettörténeti és ökológiai vizsgálatok is kapcsolódtak. A 2010-es évek elején magyarországi leletanyagon az elsők között végeztünk az egykor élt emberek eredetére, vándorlására vonatkozó stabilizotópos vizsgálatokat a Sárrétudvari határában feltárt kurgán kutatása során (2012–2013). Mindezek újabb lendületet hoztak a kurgánok és a kapcsolódó gödörsíros/Jamnaja-kultúra közösségeinek megismerésébe. 2013-ban indult útjára a Visegrádi Alap támogatásával a Yamnaya Impact projekt, mely 2018-tól egy ERC Advanced program keretében folytatódott. Az őskori Európa egyik legjelentősebb átalakulását hozó korszak jelentősége abban rejlik, hogy az addig ismert kulturális viszonyok a kelet-európai sztyeppe felől Eurázsia nyugati térségét elérő közösségek hatására teljesen átformálódtak és ekkor alakult ki a mai Európa genetikai alaptérképe. A korszak története mögött húzódik a lovak háziasítási folyamatának felgyorsulása, a tejtermékek fogyasztásának erősödése, a későbbi bronzművesség technológiai alapjainak és új kapcsolati hálózatok létrejötte. Egy olyan, hatalmas területet átívelő folyamatról beszélhetünk, mely mögött az indoeurópai nyelvcsalád elterjedése sejthető. A projekt során feltáruló eredmények közös szervezésű nemzetközi konferenciákon Helsinkiben (2019), Riva del Gardában (2023) és Budapesten (2024), továbbá egy önálló könyvsorozat eddig megjelent hét kötetében kerültek bemutatásra.

A *bronzkor* kutatása az RI-ben jelentős előzményekkel bír. Az elmúlt évtized során meghatározóan új eredményeket hozott egy Gál Erika vezeté-

sével folytatott OTKA-kutatás (2013–2017), mely a késő rézkor és a bronzkor kezdeti időszakának életmód- és kultúraváltásait vizsgálta az állatcsontleletek tükrében, számos tanulmány mellett egy angol nyelvű összefoglaló kötetben (2017). Ebből a kutatásból indult további útjára a lovak házasítását vizsgáló sorozat, genetikai vizsgálatokkal is bővítve a módszertani repertoárt.

A bronzkor széles körű országos és nemzetközi együttműködésben megvalósuló kutatása az elmúlt évtizedben jelentősen bővült, az RI a korszak kutatásának egyik meghatározó gyűjtőpontjává vált. A 2010-es évek elején a Wenner-Gren Alapítvány által támogatott Benta-völgyi kutatás (2012–2013), majd a közép-magyarországi, azon belül 2013-tól a Lengyel Kutatási Alap által is támogatott, magyar–lengyel–német együttműködésben a Kakucs régió településhálózatait feltáró terepbejárások, nagy felületű geofizikai felmérések és ásások a bronzkori tájhasználat és társadalom rekonstruálásához járultak hozzá. Ehhez kapcsolódóan a tárgyak archeometriai, illetve a közösségek biorégészeti fókuszú vizsgálatai először egy közös OTKA (2014–2018) pályázatban, majd széles körű kutatócsoporttá bővülve az MTA Lendület-program támogatásával 2015-ben létrejött Lendület Mobilitás Kutatócsoport keretei között (kutatócsoport-vezető: Kiss Viktória) folytatódtak. A közel kétezer évet magában foglaló Kárpát-medencei bronzkor (Kr. e. 2600/2500–800) első ezer évét immár egy évtizede vizsgáló multidiszciplináris alapkutatások szerves folytatásaként a kutatási adatok strukturált, többszintű digitális rögzítésére, megőrzésére, az adatállományok új szemléletű elemzésére és közzétételére indult útjára a fentiek szerves folytatásaként az MTA–BTK (2025. december 1-től MTA – ELTE HTK) Lendület Bázis kutatócsoport (2023–2028). A kutatás az adathalmazok új és innovatív módon történő elemzésével az egykori gazdasági erőforrások feltárását, valamint új kutatási kérdések megfogalmazását célozza. Ezen koncepció hazai és tágabb közép-európai szinten is kitérő alapot jelenthet a korszak új szinergiában való kutatásához és elvezethet egy szélesebb körű nemzetközi kutatási program (ERC) sikeres megvalósításához a bronzkori társadalmi-gazdasági stratégiák újraértelmezéséig.

Az egyre bővülő kutatásokhoz több PhD-dolgozat – Szeverényi Vajk (2018), Melis Eszter (2024), Szabó Nóra (2025), Fülöp Kristóf (2025), – benyújtott MTA doktori értekezés – Kiss Viktória (2025) –, tanulmány, könyvsorozat, kötet és konferenciaszervezés kapcsolódik. Az elmúlt évtized

során a kutatások regionálisan is bővültek és új önálló kutatások is újtjukra indultak Bolyai, NKFI–OTKA és NKKP támogatással, így például Tiszafüred ikonikus bronzkori temetőjének régészeti feldolgozása (2023–2028; P. Fischl Klára, Fülöp Kristóf, Gucsi László), közép-magyarországi települések kutatására egy Bolyai- (Szabó Nóra 2025–2028), míg Északnyugat-Magyarország bronzkorának vizsgálatára 2026–2030 között egy új NKKP Starting indul Melis Eszter vezetésével. Fülöp Kristóf új kutatási irányt képvisel a hamvasztásos temetkezések komplex vizsgálatával, melyet reménytelen új pályázatok támogathatnak a jövőben.

Fontos vállalása az egymással kapcsolódó kutatásoknak a tudományos eredmények népszerűsítése is, önálló honlappal, bloggal, közösségi média és filmek által, Kreatív Európa pályázatokon való részvétellel (CRAFTER projekt; 2018–2019).

Ígéretes irányt hozott az RI kutatásaiba a *késő bronzkor és kora vaskor* északkelet-magyarországi településein feltárt tömegsírok és a temetkezések újszerű bio- és kognitív-régészeti módszerekkel való vizsgálata, melyet Akadémiai Ifjúsági Díjjal is elismertek (2018; PhD 2019; Király Ágnes). Az újkőkori és bronzkori genetikai vizsgálatok után 2018-tól újult törekvés indult a vaskor genetikai vizsgálatára, elkészült egy olyan genetikai projekt terve, melyből több részeredmény után az NKFI NKKP támogatásával 2026-tól indulnak új kutatások az ELTE-n. A vaskor kutatásában folyamatos az intézet egykori Sopron-Krautacker és Regöly kiemelkedő lelőhelyek régi ásatásainak nemzetközi együttműködésben megvalósuló feldolgozása. Jerem Erzsébet mind a mai napig aktívan részt vesz a munkában.

Az intézet ősrégészeti kutatásaival összevetve a *történeti korokat* vizsgáló szakemberek munkáit érthető okokból erősebben határozza meg a történetileg ismert és kiemelt jelentőséggel bíró lelőhelyek és folyamatok középpontba állítása. Így bár a nagy felületű megelőző feltárások által felszínre hozott régészeti lelőhelyek a Kr. u. két évezredről alkotott képünket is jelentősen átfőrtmálták nagy kiterjedésű települések és teljesen feltárt új temetők megismerése által, a kutatás hagyományos fókuszai – így az uralkodói és egyházi központok, illetve az erődtések – iránti kiemelt érdeklődés továbbra is élénk maradt. A modern technológia által elérhetővé tett természettudományos vizsgálatok – elsősorban is az utóbbi másfél évtizedben szinte uralkodóvá

váló biorégészeti, azon belül archeogenomikai elemzések – a történeti korokról is számos új, gyakran teljesen új dimenziókat nyitó ismerettel szolgálnak. A hagyományos régészeti, történeti és művészettörténeti vizsgálatok, valamint a történeti beágyazottságú kérdésfelvetések ugyanakkor továbbra is megkerülhetetlenek maradtak. A társadalmi elvárások átalakulása különösen érzékenyen érinti a korai középkor és a középkor régészetének egyes területeit, amelyekre a kutatók elsősorban sokrétűbb vizsgálatokkal és élénkebb kommunikációval tudnak reagálni. A korszak kutatására jellemző módon a nagyobb kutatócsoportok elsősorban az utóbbi egy évtizedben alakultak ki. Az egyéni kutatások lehetősége és szerepe, illetve a hagyományos feldolgozások fontossága és történeti keretbe ágyazottsága meghatározó maradt, így kiemelt jelentősége van a Kárpát-medencei leletcsoportok eurázsiai sztyepei, mediterrán és kelet-közép-európai dimenziói részletes feltárásának.

Az *RI ókori kutatásainak* irányai az elmúlt másfél évtizedben jelentős változásokon mentek keresztül. Az intézet Török László, az MTA rendes tagja révén évtizedeken keresztül az ókori Núbia történetének és régészetének, valamint Egyiptom késő ókori művészetének meghatározó kutatóhelye volt. Török formális nyugdíjba vonulása után is számos monográfiát (2013, 2014, 2015) és tanulmányt jelentetett meg, a kutatóközösség aktív tagja maradt. 2020-ban bekövetkezett haláláig ő vezette a Seuso-kincs feldolgozását végző kutatócsoport munkáját koordináló Seuso Munkabizottságot. Halála után a Nílus-völgyi kutatásainak nincs folytatója az RI-ben. A klasszika-archeológiai kutatások másik súlypontját Patay-Horváth András sokrétű Olympia-kutatása jelentette, mely számos régi kérdés újszerű magyarázatát eredményező tanulmánnyal és monográfiával (2015) gazdagította az ókori régészetet. Kiemelt programja volt az olympiai Zeus-szentély szobrainak 3D-szkenneléssel megalkotott virtuális modelljeinek létrehozása (OTKA 2012–2018). A korábban nemzetközi projekt keretében folytatott San Potitói-i (Olaszország) római császár kori villa leletanyagának feldolgozása, valamint a római kerámia kutatása az elit életmódját (Aquincum) és a távolsági kereskedelem kapcsolatrendszerét (Savaria) világítja meg Gabler Dénes mindmáig aktív kutatásain keresztül.

A *magyarországi római kori régészet* RI-ben zajló vizsgálata Soós Eszternek az Észak-Pannoniába költözött 1–2. századi barbár csoportok temetke-

zéseit elemző projektje (NKFI PD 2023–2026) mellett Horváth Friderika munkái révén elsősorban a késő római időszakra koncentrálódnak. Saját al-másfűzitői ásatásainak állandó kiállításon és katalóguson (2021) keresztül történt bemutatása mellett kutatásainak középpontjában a ságvári belső erőd a 20. század utolsó harmadában zajlott feltárásainak szakszerű közzététele állt, melyet egy kutatócsoportot vezetve végzett el (NKFI 2018–2025). Fontos részt vállalt a keszthely-fenékpusztai erőd feldolgozásában is a kerámiaanyag elemzésével, valamint hosszú távú kutatásként célul tűzte ki a dél-pannoniai késő római temetkezések összegző újraértékelését (ez utóbbi kezdetei egy Szőke Béla Miklós vezette NKFI-projektre [2015–2019] nyúlnak vissza). A dél-pannóniai súlyponthoz csatlakozik Szabó Máté projektje is (NKFI PD 2021–2024), amely a Pécs környéki késő római villagazdaságokról készít komplex szempontrendszerű összefoglalót.

Az ókorból a korai középkorba vezető nagy átmeneti időszak több oldalról is az RI szakembereinek kutatási fókuszában áll. A Dunától keletre fekvő barbaricum térségben a folyamat előtörténetének feltárásához járul hozzá Soós Eszter a Przeworsk-kultúra Kárpát-medencei településeiről írott monográfiája (Bolyai: 2018–2020, 2023–2024), valamint Masek Zsófia szarmatákra összpontosító kutatásai. A kora középkorba átvezető időszak megismerését meghatározóan mozdították elő Masek Zsófia a szarmata, a hun és a gepida kort felölelő vizsgálatai. A nagyberuházáshoz kötődő megelőző feltáráson Rákóczipfalván előkerült több korszakú, kiterjedt település – környezet- és biorégészeti elemzésekkel kiegészített – monumentális régészeti feldolgozásával első ízben nyertünk részletes képet egyazon lelőhely szarmata és gepida korszakot felölelő életéről (PhD 2018; megjelenés: 2023; két NKFI-projektben is részt vevő). Az újabb hun kori üstleleteket elemző tanulmányai és a korszak sírkerámiáját feldolgozó készülő monográfiája (Bolyai 2019–2021, 2024–2025) a magyarországi közvéleményben kiemelt figyelemmel kísért korszaknak a sztyepei és a görög-római világ metszéspontjában folyamatosan formálódó kulturális képéhez kínálnak alapvető fogódzókat.

A kora középkori átmenet jobb megértését szolgálják Mihácz-Pálfi Anett egy Szőke Béla Miklós vezette NKFI-projekt (2015–2019) keretében az 5. századi Kárpát-medencei női viseletről készülő PhD-disszertációjához kapcsolódóan írott tanulmányok, valamint a Vida Tivadar és Uta von Freeden

vezetésével feltárt szóládi langobard kori temető leletanyagán elvégzett különféle elemzések. Az utóbbi temető friss feltárásként egyben jó lehetőséget kínált arra a 2000-es évek második felében, hogy az alapvető módszertani megújuláson átesett archeogenetikai kutatás egyik kora középkori kiindulópontjává váljon. Az előbb a langobardok Elba-vidékről Itáliáig tartó útját végigkövetni tervező, nemzetközi összefogásban zajló genetikai, valamint a kora középkori mobilitást és táplálkozási szokásokat vizsgáló kutatások (Princeton, NKFI 2014–2019) a kutatócsoport szisztematikus építkezésével és a nemzetközi együttműködési hálózat egyre szélesebbre fonásával végül a HistoGenes ERC-projekt (*Synergy Grant*) keretében 2020-tól a teljes térség 5–9. századi történetét elemző monumentális projektté bővültek. Ebben az RI szakemberei a társ-vezetőkutató Vida Tivadar mellett egy-egy Kárpát-medencei régió értékelésébe kapcsolódnak be. A teljes kora középkori temetők elemzését a középpontba állító projekt a korszak népességének biológiai és szociális kapcsolatrendszeréről alapvetően új képet tár a szakemberek és az érdeklődők elé.

A genetikai és az izotópos kutatások mellett a társadalmi viszonyrendszerek és a távolsági cserekapcsolatok megismerésének fontos eszközét jelentik Mitcsenkov-Horváth Eszter elsősorban elit fém tárgyakon végzett készítés-technikai és archeometriai kutatásai. Az RI eszközparkjára, valamint számos hazai intézménnyel és kutatóval megvalósuló együttműködésre támaszkodva korábban ismeretlen kereskedelmi hálózatok feltérképezésével tárja fel a Kárpát-medence 5–7. századi közösségeinek eurázsiai léptékű távolsági kapcsolatait. A témáról számos résztanulmány mellett összegző monográfia is készül (Bolyai 2024–2027).

A *Kárpát-medencei avar korszak* kulturális képének átfogó, a sztyeppe nagyállattartó közösségek és a szomszédos birodalmak viszonyrendszerének vizsgálatába ágyazott feltárását szolgálták Bálint Csanád, Bollók Ádám, Csiky Gergely, Samu Levente és Vida Tivadar elmúlt másfél évtizedben megjelent, illetve kiadás előtt álló, a régészeti és a történeti kutatás hagyományos kutatási eszköztárára támaszkodó kötetei és tanulmányai. Míg Csiky Gergely elsősorban a korszak fegyverzetének és hadviselésének (NKFI 2015–2018; Bolyai 2018–2020), Samu Levente az övdíszeknek (NKFI részvétel 2016–2021), Bálint Csanád (NKFI 2015–2018) és Vida Tivadar pedig a tárgyi kultúra

széles spektrumának szempontjain keresztül közelítettek ezen összetett viszonyrendszerhez (MTA doktori értekezés 2019), addig Bollók Ádám főként a diplomáciai érintkezések és a keresztény kapcsolatú leletek kutatására fókuszált (NKFI projektrésztétel 2015–2019; Bolyai 2021–2024). Vida Tivadar külön monográfiában tárgyalta a budakalászi különleges bronzkorsót (2017) és Pásztor Adrienn-nel a teljes temető feldolgozását is közzétette (2024). Bálint Csanád befejezés előtt álló monográfiája a 6–9. századi sztyeppe birodalmak és déli, városias kultúrájú birodalmi szomszédaik kapcsolatait összehasonlító módszertannal értékeli (NKFI 2020–2025). A régészeti módszertannal meghatározott avar kori kulturális csoportok életmódjának és egymáshoz fűződő viszonyuknak a korábbiaknál sokkal mélyebb megértéséhez nyitnak új utat az utóbbi fél évtized genetikai eredményei (HistoGenes ERC projekt), melyek a következő években számos kérdés újraelemzésére hívnak fel. Ennek egyik első példája Samu Levente a kora avar kori szláv jellegűként számontartott települések emlékéanyagát az új genetikai kép fényében újraértékelő projektje (Bolyai 2025–2028).

Az elmúlt 15 évben is megszakítás nélkül folyt a Magyar Nemzeti Múzeummal együttműködésben a kiemelt hazai és nemzetközi jelentőségű feltárás *Zalavár-Várszigeten*, amelyet 1994 óta Ritoók Ágnes és Szőke Béla Miklós közösen vezetnek. Az évtizedeken keresztül OTKA-, majd NKFIH- (2015–2019) és NKA-támogatással végzett kutatások eredményeiről számos szaktanulmány született, majd előbb az Árpád-ház program, utóbb egy 2021 és 2026 között az ELKH (ma HUN-REN) által nyújtott célzott támogatással a feltárás folytatása mellett lehetőség nyílt a *Mosaburg-Zalavár* című könyvsorozat elindítására is. A lelőhely emlékéanyagának szisztematikus közzétételét célzó sorozatban eddig 3 kötet (2019, 2021, 2023) jelent meg Szőke Béla Miklós tollából, további 3 pedig nyomdában, illetve előkészületben van. Az eredményekről az érdeklődők a Magyar Nemzeti Múzeum állandó régészeti kiállításán is részletes képet nyerhetnek a Szőke Béla Miklós kurátori részvételével született 9. századi tárlaton. A lelőhely, valamint a szűkebb régióban feltárt késő avar kori és 9. századi temetők a HistoGenes projektbe is bekapcsolódtak, ezáltal a népesség biológiai kapcsolatrendszere is követhetővé válik.

A *kora középkori kutatások látókörének kiterjedéséhez* nem csak a nagy nemzetközi együttműködésekben zajló, számos hazai és nemzetközi pályázat által támogatott projektek járulnak alapvetően hozzá. Fontos fejlemény, hogy néhány más hazai kutatócsoport mellett az RI kutatói is kezdeményezőként tudnak részt vállalni a Kárpát-medencei kulturális folyamatok megértését segítő, távolabbi régiók régészeti emlékeit vizsgáló kutatásokban. Így Csiky Gergely a Fekete-tenger déli partján fekvő Sinop és régiója kutatásából kiindulva kapcsolódott be a kora középkori Fekete-tengeri kereskedelem feltárásába (OTKA PD 2012–2016), továbbá a Belső-Ázsia premongol kori táj és települési hálózat kutatásába (MTA 2016–2018), és az ehhez is kapcsolódó hun és avar kori áldozati leletek belső-ázsiai összefüggéseinek vizsgálatába (Humboldt-ösztöndíj 2022–2024). Bollók Ádám a szentföldi kora keresztény közösségek temetkezési hagyományának feltárásán keresztül vizsgálta a helyi szokásrendszerek szerepét a keresztény hagyomány alakulásában (Bolyai-ösztöndíj, AIAR-ösztöndíj, a Német Evangélikus Egyház támogatása, MTA-kutatócsere). A kutatás 2026-tól NKKP Advanced projekt keretében bővül a késő ókori temetkezési szokásokban a veszteségfeldolgozással és a vigasztalással összefüggésbe hozható tárgyi anyag vizsgálatával.

A *magyar honfoglalás kor és az Árpád-kor* az RI meghatározó kutatási területe volt az elmúlt évtizedben is. 2012 óta a honfoglalás kori leletkorpusz sorozat 11 kötete jelent meg Kovács László társszerkesztésében, köztük két saját monográfiája (2015, 2019) is. Kovács László és Langó Péter tollából számos tanulmány mutatta be a korszak fegyverzetét, viseletét, az állatcsont- és tojásmellékleteket, és a 10. századi nyugati kalandozásokat vizsgáló kutatások eredményeit. A keresztény kapcsolatú tárgyakat Langó Péter Bolyai-ösztöndíj keretében kutatta (2013–2017), és ezzel párhuzamosan foglalkozott a törtezüst-leletek (ékszerek és kincsek) kérdéseivel is. A magyar honfoglalás kori díszítőművészetről újszerű látásmóddal, a régészeti és a művészettörténeti kutatások módszereit ötvözve készített monografikus feldolgozást Bollók Ádám (PhD-dolgozat – 2012 – nyomán megjelent monográfiája, 2015). A korai magyar történetet érintő kutatások 2012 után fokozatosan a kutatóközpont által életre hívott Magyar Őstörténeti Téma-, majd 2020-tól Kutatócsoport keretében folytak. Az Archeogenomikai Intézet 2021-es létrejöttéig a korszakra vonatkozó archeogenetikai kutatások az RI tevékenységének

szerves részét képezték. 2021 után ezen kutatások a fenti helyeken folytatódtak, de az RI kollégái továbbra is részt vesznek külső munkatársként az induló új NKKP-kutatásokban (Langó Péter, 2025) és forrásfeldolgozásokban (Bollók Ádám, 2022). Benkő Elek és Bollók Ádám szerkesztésében 2021-ben áttekintés jelent meg a hun és az avar kor, illetve a magyar honfoglalás időszakának aktuális kérdéseiről és kutatási állapotáról a *Magyar Tudomány* című folyóirat különszámában.

Az *Árpád-kori* településkutatás tágabb kitekintésben is az RI egyik régóta vizsgált témája. Egy 2013-ban Takács Miklós vezetésével alakult munkacsoport egy OTKA-projekt keretében a 7/8–11. századi – az avar kortól a kora Árpád-korig terjedő időszak –, az utóbbi két évtized nagy felületű leletmentő ásatásai során feltárt településmaradványok elemzésével összegyűlt hatalmas információtömeg átfogó értékelését végezte (2013–2017). Egy ebből kinőtt kutatási irány a 9–10. századi Kárpát-medencei kerámiával foglalkozott, Visegrád Karoling-kori előzményeit is vizsgálva (Merva Szabina, PhD 2018). 2019–2025 között egy újabb NKFI-program keretében a 10–11. századi Mosoni-síkság régészeti lelőhelyeinek komplex feldolgozása folyt. A fentiekkel párhuzamosan készült el a Kárpát-medence déli részének településrégészetét összefoglaló kötet (2021) és az Árpád-kor településtörténetét áttekintő kézikönyv kézírata, melynek közeljövőben tervezett megjelenése fontos mérföldkő lesz az oktatás és kutatás számára egyaránt. Magyarország 11. századi egyházi építészetének átfogó elemzését adta Takács Miklós monográfiája (2018), különös tekintettel a formálódó Magyar Királyságban is jelen levő bizánci, illetve itálobizantin kulturális hatásokra. Kovács László numizmatikai elemzéseinek sorában 2022-ben a Kárpát-medence kora Árpád-kori kincsleleteit (1000–1141) foglalta össze.

Az RI tudományos profilja szempontjából fennállása során mindvégig meghatározó volt a *középkori Magyar Királyság* uralkodói központjainak és uralkodói alapítású egyházi intézményeinek a kutatása. Gerevich László alapító igazgató és Holl Imre jelentős részt vállalt a második világháború után a budai királyi palota feltárásában és a leletek feldolgozásában. Gerevich nagyszabású programot indított a pilisi királyi udvarházak és királyi alapítású monostorok megismerésére, ennek eredményeinek tudományos feldolgozását Benkő Elek végzi. Az „ország közepén” található országos jelentőségű

egyházi intézmények, királyi rezidenciák és az udvari művészet problémáit áttekintő, Benkő Elek és Orosz Krisztina által szervezett konferencia és tanulmánykötet (2015), valamint számos alapvető részfeldolgozás megjelenése után befejezés előtt áll a pilisi emléanyag monografikus feldolgozása (Árpád-ház program; OTKA 2014–2019).

Az uralkodói és egyházi központok középkori emléanyagát szisztematikusan feldolgozó programhoz kapcsolódik a Székesfehérvár középkori topográfiáját bemutató, közlés előtt álló hatalmas kötet. A Siklósi Gyula RI-ben készített feljegyzéseit is felhasználó projekt Benkő Elek vezetésével, Kolláth Ágnes, Kovács Bianka Gina és Nádain Zsófia részvételével zajlik, együttműködésben a Szent István Király Múzeummal. Az udvari lakáskultúra tárgyi emléanyagának vizsgálatát végezte el Orosz Krisztina doktori disszertációja (2019), míg Gál Erika számos tanulmányt szentelt a visegrádi ásatásokon előkerült állatcsontanyag elemzésének.

Az intézet kutatói kiemelt céljuknak tekintik a szakmai előrelépést nehezítő kutatási hiányosságok felszámolását. Ennek érdekében az elmúlt másfél évtizedben számos ilyen területet érintő monografikus feldolgozás és tanulmánykötet született. A részfeldolgozásokat bemutató tanulmányok után Benkő Elek kétkötetes monográfiában adott átfogó képet a középkori Székelyföld történetéről és anyagi kultúrájáról (2012), valamint Sándor Klárával és Vásáry Istvánnal közösen nagyszabású kritikai monográfiában tette közzé és elemezte a székely írás emlékeit (2021). Egy, a hazai középkor-régészet doyenje, Holl Imre előtt tisztelgő, Benkő Elek, Kovács Gyöngyi és Orosz Krisztina által szerkesztett kötetben a középkori mesterségek kutatásáról született átfogó kép (2017). Kovács Gyöngyi hosszú távú kutatási programja részeként számos feldolgozást és áttekintést készített a dunántúli késő középkori és török kori építészet és anyagi kultúra emlékeiről. Miklós Zsuzsa korai halála után ő vállalta magára a Pest megyei középkori és török kori várak és erődítések kutatását monografikusan összefoglaló kötet elkészítését (2022). Kolláth Ágnes PhD-disszertációjában és az annak nyomán megjelent angol nyelvű monográfiában a kora újkori budai kerámiaanyag szisztematikusan tipológiai és időrendi feldolgozását végezte el (2023), amely kiegészült az Észak-Dunántúl több más településén (Győr, Pápa) előkerült emléanyagok részletes elemzésével, valamint a korszak kerámiaművességét tárgyaló koráb-

bi szakirodalom kritikai áttekintésével. A Közép-Dunántúl késő középkori kerámiaművességét összefoglalóan Kovács Bianka Gina doktori disszertációja vizsgálta (2025). Kovács Bianka a gesztesi vár és a tatai ásatások feldolgozása mellett bekapcsolódott Kolláth Ágnes győri kutatásaiba, s mindketten részt vesznek Kovács Gyöngyinek a csókakői vár feltárásait értékelő és közzetevő munkájában is (NKFI 2022–2026).

Az összegző, illetve hiánypótló elemzések és értékelések mellett az intézet középkoros és kora újkoros szakemberei saját dunántúli várásatások és feldolgozások révén is jelentős kutatásokkal járulnak hozzá a korszak történetének és anyagi kultúrájának feltárásához. Kovács Gyöngyi a csókakői (NKFI 2022–2026), Kovács Bianka a gesztesi és döbröközi, Berta Adrián a dombóvári vár (2014 óta; NKA-támogatások; NKFI 2022–2026) kutatását végzi évtizedes távlatban, egymás munkájába közös terepi kutatások, előadások és tanulmányok formájában is bekapcsolódva, számos külső szakemberrel együttműködésben. Az ásatások során napvilágra került állatcsontmaradványok értékelését rangos hazai és nemzetközi fórumokon Gál Erika teszi közzé, aki emellett számos más, középkori és kora újkori magyarországi lelőhelyről megismert archeozoológiai együttes elemzését is önálló és társszerzőkkel írott tanulmányokban végezte el.

Az elsősorban a klasszikus régészeti módszertanra támaszkodó kutatások mellett, mint az elmúlt évtizedekben minden régészeti korszak kutatásában, úgy a középkor és a kora újkor vizsgálatában is jelentős a természettudományos módszerek alkalmazása. A nagy múltra visszatekintő embertani és régészeti állattani kutatások mellett egyre fontosabb szerephez jutottak az újabb bioarcheológiai és környezetrégészeti vizsgálatok. Benkő Elek részvételével zajlottak a székelyföldi népesség genetikai képét és történetét vizsgáló kutatások (NKFI 2018–2022; projektvezető: Szécsényi-Nagy Anna). Vezetésével zajlott a középkori környezettörténet és tájhasználat feltárását középpontba állító, az erdélyi és a pilisi térségnek kiemelt figyelmet szentelő multidiszciplináris kutatási projekt (OTKA 2014–2019). Ennek eredményei számos többszerzős, rangos nemzetközi folyóiratcikk mellett egy a témának szentelt, Zatykó Csillával közösen szerkesztett magyar nyelvű tanulmánykötetben is bemutatásra kerültek (2021). A tájrégészeti kutatások egyik magyarországi úttörője, Zatykó Csilla több NKFI-támogatással zajló projekt keretében előbb

a Dél-Dunántúlon (OTKA 2008–2013; projektvezető: Kovács Gyöngyi), majd a Dél-Alföldön (NKFI 2021–2025) folytatott multidiszciplináris kutatásokat a középkori klímaváltozások, a gazdálkodási formák, a tájhasználat és az emberi közösségek alkalmazkodási formái közötti összefüggések feltárása érdekében, melybe az intézet munkatársai közül Kovács Bianka Gina, Kovács Gyöngyi és Berta Adrián is bekapcsolódtak. A frissen az RI munkatársaihoz csatlakozott Ekrik Ákos a Belvárosi plébániatemplom középkori faragott kőanyagának a feldolgozásához szintén a legmodernebb technológiát hívja segítségül a mesterséges intelligencia alkalmazásának módszertani lehetőségeit is kutatva; emellett vezető szerepet vállal az intézet roncsolásmentes kutatásaiban és bekapcsolódott a dombóvári ásatásokba is.

A korszakos vizsgálatok mellett az RI új kutatási iránya (5. Kutatási erőforrások hasznosítása a Kárpát-medence mikro- és makrotörténeti összefüggéseinek feltárásában) a Kárpát-medence elmúlt évezredeinek mikro- és makrotörténeti folyamatait vizsgálja a különböző kutatási projektek eredményeit egy koherens keretbe integrálva. A fő szándék egy fenntartható modell kialakítása, amely a kutatási adatokat digitálisan megőrzi, megosztja és elemzi. Ez a stratégiai projekt a „Magyarország Digitális Régészeti Atlasza” kezdeményezés kezdeti lépéseit is magában foglalja. Tudományos kérdésfeltevéseiben szorosan kapcsolódik az RI multidiszciplináris kutatási projektjeihez. A kutatás kiindulópontjaként az RI munkatársai által vezetett és/vagy részvételükkel megvalósult kutatási programokhoz kapcsolódó kutatási adatokat tartalmazó adatgyűjtések, adatbázisok szolgálnak. A 2000-es évek óta megvalósuló kutatások szinte mindegyike rendelkezik ilyen tartalommal. A projektekhez kapcsolódó adatbázisok jelenleg belső felületeken a projektek kutatói számára érhetőek el. Publikálásuk hagyományos formában, értelmezett adatként történik, a további kutatást és integrálást lehetővé tevő rendszerezett megőrzésük, hozzáférési szinteken alapuló elérhetőségük nem megoldott, esetleges. A „Magyarország Digitális Régészeti Atlasza” munkacímű projekt nem a hagyományos értelemben vett földrajzi atlaszként értelmezendő, hanem a kutatásokhoz, konkrét kutatási kérdésekhez kapcsolódó adatok gyűjtőhelyeként. Az elmúlt évezredekről tanúskodó adatállomány integrációja megteremtheti annak lehetőségét, hogy magasabb szintű összegzések születhessenek, a Kárpát-medence változásait hosszú időtávon át követhessük.

Találkozások a tudomány és a társadalom között

Az RI történetében mindig is fontos szerepet játszott a kutatási eredmények megismertetése mind a tudományos, mind a szélesebb társadalommal. A tudományos közösség számára elsősorban publikációkon, előadásokon, műhelytalálkozókon és konferenciák szervezésén keresztül nyílik erre lehetőség. A társadalom felé a bevett utat az ismeretterjesztő előadások, cikkek, média-megjelenések, podcastok, kiállításokban való részvételek stb. jelentik.

A kutatóhálózatnak az MTA keretein belüli működése idején a tudományos eredmények szélesebb közönség felé történő kommunikációját főként a hagyományos csatornák dominálták. Az RI munkatársai szakértőként és kurátorként részt vállaltak és vállalnak kiállítások megvalósításában (például *Pilisi gótika* [Ferenczy Múzeum Centrum, 2016], *Karoling-kor* [MNM, 2015]; *Szent Márton és Pannonia* [Pannonhalma–Szombathely, 2016], *új-kőkori települések* [Pécs 2019, Zágráb 2024]); kiállítási katalógusok elkészítésében; könyvbemutatók szervezésében; a szélesebb közönségnek szóló kötetek (például *Hereditas Archaeologica Hungariae*), ismeretterjesztő írások és honlaphírek szerzőiként egyaránt. Televízió- és rádióműsorok megszólalóiként, valamint számos, a nagyközönségnek szóló rendezvényen előadóként szintén fontos szerepet töltöttek be, valamint közösségi események, például a Magyar Tudomány Ünnepe és a Régészet Napja rendezvénysorozatok szervezőiként és előadóiként; nyílt napok résztvevőiként, az MTA középiskolai alumni programjának előadóiként.

Az elmúlt fél évtizedben ezek mellett egyre fokozódó elvárásként jelentkezik a közösségi médiában és különféle online felületeken való aktív jelenlét. Az egyes kutatók saját közösségimédia-oldalai és egyéni meghívásra történő interjúi, podcast-szereplései mellett a híreket központilag gyűjti és megosztja az RI honlapja és Facebook-oldala, a kutatóközpont szintjén pedig Szilágyi Adrienn és munkatársai rendszeresen vendégül látják munkatársainkat a Glossza-podcast adásaiban. 2021 óta a *Katt(anj) a tudományra* kreatív csapatával podcastok mellett több kisfilm is elkészült. Az együttműködés gyorsuló ütemét és a kutatói belső igények megszületését jelzi, hogy az RI-ben folyó kutatások eredményeiről 2024–2025-ben már 4 film született. A *Hivatása: Kutató – Generációk tudása* című NKFI Mecenatúra-projekt

keretében a Bálint Csanád kutatói pályáját bemutató életútinterjú mellett három ismeretterjesztő film készült el, melyek legfrissebb kutatásainkat mutatják be: *Jelena arcai; Földből, tűzből; Túlélő tájak: gyimesi és alföldi ökotörténetek* címmel. Ennek nyomán a 2025-ben 67 éves intézet múltjának megjelenéseit honlapunkon a *Médiatár* fülön tettük elérhetővé, ahol azok Életutak, Glossza, Katt(anj) a tudományra, PENNA, Projektek, MTA videotár, Konferenciák, előadások, kerekasztal és Hangfelvételek aloldalak alatt találhatóak meg.

A tudomány és a társadalom találkozása kapujának mind szélesebbre tárása érdekében egyre inkább a korábbi időszakban nem megszokott módszereket is igyekszünk igénybe venni. Ennek érdekében, valamint az érdeklődők tudománnyal való találkozását minél fiatalabb korba előre hozva, az RI legutóbbi konferenciáján a tudományos előadások mellé podcast-sorozatot, kerekasztal-beszélgetéseket és gyerekrajzpályázatot is szerveztünk. A 2025 júniusában Budapesten megrendezésre került „*Child Space 2025 – Gyerekterek 2025*” című nemzetközi konferencián mindezekkel azt kívántuk hangsúlyosan megjeleníteni, hogy a történeti és biológiai tudományok eszközei nem pusztán a tudománynak kínálnak új szemléletet a gyerekkor vizsgálatához, hanem legalább ennyire hangsúlyosan mai korunk számára is átélhető és kézzelfogható kapcsolódási pontokat nyújtanak. A tudományt mint a gyerekek számára is átélhető élményt kézzelfoghatóvá téve az *Élet a múltban – A múlt gyerekszemmel* című gyerekrajzpályázat képeiből kiállítás és katalógus készült, személyes műhely- és laborlátogatások során teret kínálva az átélhető találkozások megvalósulásának. A konferencia honlapján magyar és angol nyelven is elérhetőek további érdekességek. A tudományos konferenciák e „totális”, a társadalom minden érdeklődő rétegét megszólító megközelítés révén többé válhatnak pusztá szaktudományos eseményeknél, és új, eddig feltáratlan kapcsolódásokat nyithatnak meg a kutatók, a kutatóközpon, a társtudományok és a szélesebb nagyközönség felé is.

Emellett az RI kutatói nem feledkeznek meg a tudós elődök és a tudományos intézményrendszer mai munkánkat lehetővé tevő előzményeinek széles körű bemutatásáról sem. A Magyar Tudományos Akadémia alapításának 200. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségsorozat keretében így az RI részéről Benkő Elek és Vida Tivadar akadémikusok kurátorként vettek

részt az *Évszázadok a Duna partján. Contra-Aquincumtól az Akadémia palotájáig* című tárlat és katalógus létrehozásában, Mészáros Nóra és Varga Zsóka grafikusok pedig a kiállítás és katalógusa megalkotásában. Kollégáink közül többen előadóként is szerepeltek az MTA II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya által 2025 októberében szervezett, az egyes tudományterületeken végzett kutatásokat ismertető konferenciákon.

Záró gondolatok

Az elmúlt közel másfél évtized néhány, szubjektíven kiválasztott irányának áttekintése reményeink szerint kirajzolta az RI kutatói által végzett kutatómunka főbb vonalait, az elért eredmények alapján az intézet és a kutatók szakmai helyét, valamint a régészettudomány előtt álló néhány időszerű kihívást. Habár az egyre szűkülő anyagi források a kutatási lehetőségeket meghatározó módon befolyásolták és befolyásolják, munkatársaink szakértelme, szakmaszeretete, hivatástudata, nemzetközi jelenléte, illetve kutatói és emberi áldozatkészsége ezeket a hatásokat az adott keretek között ellensúlyozza. Az intézet igazgatói és vezetőségének tagjai mindvégig hangsúlyt fektettek a szakmai munka támogatására, az intézet fő kutatási céljainak irányban tartására, hazai és nemzetközi beágyazottságának növelésére, a kutatási infrastruktúra és a módszertani háttér fejlesztésére, a saját kiadványok megjelentetésének lehetővé tételére, a munkatársak szakmai támogatására, illetve a folyamatosan növekvő adminisztratív terhek enyhítésére.

A kutatói munka kereteinek és körülményeinek romlását a külső körülmények folyamatos kedvezőtlenebbé válása ellenére máig sikerült kezelhető határok között tartani. A szakmai lehetőségek a kutatás egyre sokrétűbbé válásával, nemzetköziesedésével és technológiai meghatározottságával (vö. MI) párhuzamosan gyors ütemben bővülnek. A régészettudomány aktív és kezdeményező részvétele a korunk nagy kérdéseire irányuló válaszkeresésben azonban hosszabb távon csak a világosan kirajzolódó karrierutak, az utánpótlás és életpályamodellek megléte, az elvárt feladatokhoz igazodó, kiszámítható finanszírozás, az intézményi keretrendszer stabilizálása, a kutatói megélhetést biztosí-

tó bérezés, valamint a kutatási infrastruktúra folyamatos fejlesztése mellett képzelhető el.¹

Ajánlott irodalom

Az RI története 1958–1999 között

Török L.: A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének története (1958–1999); <https://ri.abtk.hu/images/bibliografia/intezettortenetmagyar.pdf>.

Az RI 50 éves története

Darázs, B. (szerk.): Fifty Years of the Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences. Budapest, 2010. <https://ri.abtk.hu/hu/publications/fifty-years-of-the-archaeological-institute>.

Az RI 65. évfordulója

A Régészeti Intézet alapításának 65. évfordulója alkalmából rendezett előadónap programfüzete és összefoglalója; <https://ri.abtk.hu/images/kiadvanyok/MTU%202023%20%C3%A2%E2%82%AC%E2%80%9C%20RI65%20Program-fuzet.pdf>.

Akikre emlékezünk

<https://ri.abtk.hu/hu/intezet/elhunyt-munkatarsaink>.

Az RI középtávú stratégiája 2016–2019

Benkő, E., Csiky, G., Darázs, B., Kovács, Gy., Kulcsár, G., Mende, B. G., Oross, K., Sópajti-Tóth, L., Vida, T.: The medium-term strategic plan of the Institute of Archaeology of the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences and its scientific activity in 2016 and 2017. *Antaeus*, 35–36 (2018) 373–393.

Az RI kutatási stratégiája 2021–2024

Kulcsár, G., Zatykó, Cs., Bollók, Á., Horváth, F., Marton, T.: Living Stories: Traditions and Crossroads. The Research Strategies of the 65-year-old Institute of Archaeology for 2021–2024. *Antaeus*, 40, in press.

¹ Jelen összefoglalás nem születhetett volna meg a tanulmány végén található ajánlott irodalom és források nélkül. Köszönettel tartozunk az írások szerzőinek, továbbá Horváth Friderikának az intézeti honlapon elérhető tartalmak folyamatos fejlesztéséért. Külön köszönetet mondunk a kéziratunkhoz fűzött észrevételekért, kiegészítésekért Bondár Máriának, Horváth Friderikának, Marton Tibornak és Zatykó Csillának.

Az RI munkatársainak művei az MTMT adatbázisa alapján

https://m2.mtmt.hu/api/publication?page=1&cond=published%3Btrue&cond=core%3Btrue&cond=institutes%3Binia%3B24276&cond=publishedYear%3B2026&la_on=1&abs_on=1&ty_on=1&ty_on_check=1&st_on=1&st_on_check=1&url_on=0&cite_type=2&sort=publishedYear%2C-desc&sort=firstAuthor%2Casc&size=5000.

MTA doktora (DSc) értekezések 2012–2025 között

Szőke Béla Miklós (2013): *Pannónia a Karoling-korban*. Budapest, 2012. <https://real-d.mtak.hu/541/>.

Takács Miklós (2014): *A középkor régészete az észak-balkáni térségben – párhuzamos és összehasonlító vizsgálat*. Budapest, 2012. <https://real-d.mtak.hu/540/>.

Vida Tivadar (2019): *A sztyeppei, a bizánci és a Meroving birodalmak között. Kulturális változások a Kárpát-medence nyugati felén Kr. u. 6–7. században*. Budapest, 2018. <https://real-d.mtak.hu/1097/>.

Bondár Mária (2022): *A késő rézkori fémművesség magyarországi emlékei*. Budapest, 2021. <https://real-d.mtak.hu/1310/>.

Kiss Viktória (2025-ben benyújtott): *Társadalmi változások komplex multidiszciplináris vizsgálata a bronzkor első ezer évében Magyarországon (Kr. e. 2500–1500)*. Budapest, 2025. <https://real-d.mtak.hu/1754/>.

Az RI kiadványai az intézet honlapján (PDF verzióban is)

<https://ri.abtk.hu/hu/publications/monographs>.

Hereditas Archaeologica Hungariae

<https://ri.abtk.hu/hu/cikkek/51-kiadvanyok/84-monographs/85-series/86-hereditas/588-hereditas-hu>.

Magyarország Régészeti Topográfiája

<https://ri.abtk.hu/hu/cikkek/51-kiadvanyok/84-monographs/85-series/12-mrt/136-magyarország-regeszeti-topografaja-1-1966-11-2012>.

Varia Archaeologica Hungarica

<https://ri.abtk.hu/hu/cikkek/51-kiadvanyok/84-monographs/85-series/11-varia/123-varia-hu>.

Önálló kötetek

<https://ri.abtk.hu/hu/publications/monographs>.

<https://ri.abtk.hu/hu/publications/elet-a-multban-past-through-childrens-eyes>.

Nemzetközi konferencia-kiadványok

<https://ri.abtk.hu/hu/publications/nemzetkozi-konferencia>.

Leletkorpuszok

Monumenta Archaeologica Barbarorum inter Pannoniam Daciamque (MABiPD)

<https://ri.abtk.hu/hu/cikkek/51-kiadvanyok/84-monographs/85-series/97-mab/918-mabpd-hu>.

Monumenta Avarorum Archaeologica (MAA)

<https://ri.abtk.hu/hu/cikkek/51-kiadvanyok/84-monographs/85-series/88-corpus/89-maa/125-maa-hu>.

Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae (MGAH)

<https://ri.abtk.hu/hu/cikkek/51-kiadvanyok/84-monographs/85-series/88-corpus/115-mgah/1080-mgah-hu>.

Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei (MHKÁS)

<https://ri.abtk.hu/hu/cikkek/51-kiadvanyok/84-monographs/85-series/88-corpus/116-mhkas/1082-mhkas-hu>.

Az RI folyóirata – Antaeus: Communicationes ex Instituto Archaeologico

<https://ri.abtk.hu/hu/publications/journals/antaeus>.

Digitális gyűjtemények

Repozitórium

https://repo.researchdata.hu/dataverse/BTK_RI.

Irodalmi kartontár

<https://ri.abtk.hu/hu/digitalis-gyujtemenyek/irodalmi-kartonok-tara>.

Az RI honlapja

<https://ri.abtk.hu/hu/> és Facebook oldala.

Az RI médiamegjelenései: hangfelvételek, konferenciák, podcastok, filmek stb.

Médiatár a <https://ri.abtk.hu/hu> oldalon.

MTA – ELTE HTK Lendület Bázis Kutatócsoport honlapja

<https://bazis.ri.abtk.hu/> és Facebook oldala.

A Child Space 2025 / Gyerekterek 2025 esemény honlapja

<https://www.childspacebudapest2025.com/>.

Kitekintés – A magyar régészet útjai az ezredforduló után

Benkő Elek – Bollók Ádám (szerk.): Hunok, avarok, magyarok a korai középkorban – a modern multidiszciplináris kutatások tükrében. *Magyar Tudomány*, 2021. 182: Különszám, 3–187.

Benkő Elek – Borhy László – Kulcsár Gabriella – Vida Tivadar: A magyar régészet nagy vállalkozásai a 21. század elején – Major Projects of Hungarian Archaeology at the Beginning of the 21st Century. *Magyar Tudomány*, 186/3 (2025) 462–469.

Raczky Pál – Borhy László – Vida Tivadar – Kalla Gábor – V. Szabó Gábor – Bartus Dávid: Középtávú régészeti stratégia. *Archaeologiai Értesítő*, 146 (2021) 225–246.

Vida Tivadar: Kérdések és lehetőségek a kora középkori genetikai adatok történeti értelmezésében. Issues and Possibilities in the Historical Interpretation of Early Medieval Genetic Data. *Magyar Tudomány*, 184/3 (2023) 377–388.

Visy Zsolt (főszerk.): *Magyar régészet az ezredfordulón*. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma – Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.